

II. Histoire culturelle / Culturele geschiedenis

CHRISTIAN DE BORCHGRAVE

«Eerst Vlaanderen voor Christus. De pionierstijd
van het Ruusbroecgenootschap»

Averbode, Altiora, 2001, 358 p.

Het Ruusbroecgenootschap is een internationaal gerenommeerd onderzoekscentrum op het gebied van de Nederlandse vroomheid en meer bepaald de Brabantse mystiek. Vandaag de dag maakt het Ruusbroecgenootschap deel uit van de vakgroep Religieuze Wetenschappen van de UFSIA en heeft daardoor in de eerste plaats een zuiver wetenschappelijke opdracht. Dat was echter ooit anders. Toen het studiecentrum in 1925 werd opgericht door de Jezuïeten-filologen

Desideer Stracke, Jozef Van Mierlo jr., Jan Baptist Poukens en Leonce Reypens, vertolkte het een Vlaams en katholiek engagement. Meer nog: het studiecentrum werd door de vier *founding fathers* opgevat als een instrument om een voortschrijdende moderniteit te kanaliseren. Zoals Reypens bij zijn huldeviering in 1965 stelde, kon juist door Vlaanderen vertrouwd te maken met “de godsdienstige schatten die wij op zo merkwaardige wijze in het verleden hadden opgehoopt en die nog in zoveel vergeten geschriften opgeborgen bleven” een actieve toekomst worden uitgebouwd. Een gedegen kennis van de middeleeuwse, vooral Ruusbroeciaanse, mystiek en de daarbij horende mythische waarden (gemeenschapszin, uitgezuiverde religiositeit) kon een expliciete inspiratiebron zijn om de twintigste eeuw te herkerstenen en weerwerk te leveren tegen individualisering, massificatie en een voortschrijdende secularisering. Maar niet enkel een *renouveau catholique*, ook de Vlaamse emancipatie kon met een nauwgezette filologische arbeid worden onderbouwd. Een essentialistisch nationalisme dat natie en volk als natuurlijke en dus goddelijke creaties beschouwde, vond in de bestudering van de middeleeuwse, in het middelnederlands geschreven, mystieke geschriften een gedroomde legitimatiegrond. De jezuïet-filologen meenden met hun werk immers niet enkel op een historisch begin van culturele ontwikkeling te focussen, maar ook op wat zij zagen als het beginsel van elke culturele heropleving, namelijk de verbondenheid van Christus en Vlaanderen.

De titel van deze studie, die verscheen naar aanleiding van het vijfenzeventigjarig

bestaan van het genootschap, zou kunnen laten uitschijnen dat er enkel wordt ingehaakt op de eerste jaren van het studiegenootschap. Dat is echter niet het geval. Het opzet is veel ruimer. Er wordt gepoogd het Ruusbroecgenootschap, zoals dat bestond tijdens het eerste kwart van deze eeuw, te situeren in wat het 'cultureel en maatschappelijk perspectief' heet. Dergelijke opzet dient vrij letterlijk te worden genomen. In een eerste omvattende hoofdstuk wordt een algemene cultuur- en kerkgeschiedenis voorgeschoteld die bijna volledig los staat van de geschiedenis van het Ruusbroecgenootschap, maar waarvan wel wordt verondersteld dat de lezer deze informatie in het achterhoofd houdt wanneer hij zijn lectuur verderzet. Want hoewel het boek steunt op een nauwgezette heuristiek in tal van bibliotheken en archieven en zowel oog heeft voor de door naijver gekenmerkte motivatie van de vier stichters als de spanning met de kerkelijke overheden (de eigen moeizaam vernederlandste jezuïetenorde inbegrepen) vaak minitieuus blootlegt, vervaagt deze demythologiserende inbreng binnen het totaalgeheel. De Borchgraves presentatie van de onderzoeksgegevens wordt immers allerm minst gekenmerkt door een vloeiende en coherente synthese. Het geheel van algemene cultuur- en kerkhistorische gegevens die worden aangereikt in het eerste hoofdstuk, wordt door de auteur te veel beschouwd als het onmisbare achtergrondscherf om de moeizame wordingsgeschiedenis van het Ruusbroecgenootschap tegen te kunnen projecteren. De hoofdstukken van het middenstuk die inzoomen op de vier tenoren (chronologisch onderverdeeld in drie periodes : 1875-1925, 1925-1931 en 1925-1972) gaan daardoor

gebukt onder een gebrek aan problematisering. De deeltjes die over één bepaald figuur handelen, zijn daarom veeleer uitgeschreven biografische fiches dan de scherpe intellectuele portretten die men zou verwachten. Zo wordt er telkens op een heel schoolse, vaak ongeïnspireerde wijze begonnen bij de geboorte van één van de hoofdrolspelers om vervolgens systematisch zijn hele carrière te doorlopen waarbij de stichting van het Ruusbroecgenootschap wel als hét sleutelmoment dient, maar er slechts zelden dwarsverbanden tussen de verschillende actoren worden gecreëerd.

Het aanvoeren van veel data wordt gezien als een *conditio sine qua non* : quasi elke paragraaf wordt aangevat met een datum die de introductie vormt tot een (vaak zelfs niet zo betekenisvol) fragment uit het leven van de besproken figuur. Op het vlak van feiten wordt er op die manier aan de lezer niets onthouden: hij kan van dag tot dag volgen welke bibliotheekbezoeken en reizen, leeropdrachten en benoemingen, publicaties en bijeenkomsten de vaak moeizame wetenschappelijke carrière van de vier tenoren tekenden. Dergelijke ontleding van het curriculum gaat bovendien gepaard met reproduceren van grote delen (vaak meer dan een pagina lang) uit redevoeringen, artikels of brieven. Het boek krijgt daardoor de uitstraling van een kroniek en staat veraf van een voldragen monografie die adequaat de door de vier hoofdrolspelers opgestarte toeigenings- en acculturatieprocessen analyseert. De auteur heeft blijkbaar moeite om uit een discours een aantal korte verhelderende citaten te plukken. Dit maakt de uiteenzetting onnodig omslachtig en stremt bovenal de uiteenzetting. Zo hadden

Strackes cultuurkritische bespiegelingen (p. 61-65) op een opmerkelijk kortere manier kunnen worden aangebracht. Iets wat ook kan gezegd worden van de literatuurtheoretische bespiegelingen van van Mierlo.

Het gebrek aan transparantie wordt echter bovenal veroorzaakt door het ontbreken van een conceptuele benadering. De al te descriptieve aanpak had immers kunnen worden vermeden als het eerste deel van het boek niet als een soort van onafhankelijke verklaring en ultieme wegwijzer was opgevat, maar in het corpus zelf was verweven. De uiteenzetting had zich dan, zonder de contextualisering uit het oog te verliezen, zich kunnen ontwikkelen vanuit meer thematische invalshoeken als bijvoorbeeld de problematiek van cultuurkritiek (bv. Strackes degeneratiedenken), de recuperatie en representatie van het verleden (bv. het mediaevilisme van Van Mierlo en Reypens) of immer opduikende rasbegrippen bij de vier jezuïeten. Dergelijke benadering had er voor kunnen zorgen dat de tekst niet, zoals nu het geval is, al te vaak verwordt tot een droge reeks van chronologisch geordende feiten waarbinnen detail en essentie in elkaar overvloeien. Het verschijnen van een recensie of een kort overleg met een vakgenoot, wordt nu immers even belangrijk als een belangrijke benoeming of publicatie. Interessante discussies (bv. de polemiek tussen van Mierlo en de Amsterdamse hoogleraar Jan te Winkel) staan nu verloren in de uitgesponnen curricula. De slaafse navolging van het bronnenmateriaal laat bovendien ook maar weinig ruimte over om tot kritische kanttekeningen of problematisering *tout court* te komen. Het verklarend gewicht dat door de auteur aan het eerste

hoofdstuk werd gegeven, wreekt zich in feite doorheen heel het boek. Zo gaat er wel terecht veel aandacht uit naar de relatie tussen kunst en mystiek in het denken van Leonce Reypens, maar wordt te weinig de nadruk op gelegd dat Reypens zijn bespiegelingen kaderen binnen een bredere discussie, namelijk de problematische verhouding tussen ethiek en esthetiek bij katholieke kunstenaars in de jaren twintig. Als Reypens de leden van de katholieke kunstenaarsvereniging De Pelgrim als “priesters der schoonheid” voorstelde en hun aanspoorde om hun verftubes en penselen als concrete instrumenten van een katholieke Bildungsideaal te zien, verwoordde hij immers niet enkel een emancipatorisch ideaal. Hij startte ook een proces van toeigening op. Door de modernistische kunstontwikkelingen (zoals de abstracte schilderkunst), die zich juist verzelfstandigden ten aanzien van politieke en morele verwachtingen, als een logische verderzetting van het Vlaamse mystieke verleden te presenteren, trachtte hij de modernisering van de katholieke kunst geloofwaardig en bovenal acceptabel te maken. Het ‘messianisme’ van Reypens rustte dus op een ideologische kanalisering. Of beter: een religieuze modernisering.

Een ander nadeel van een descriptieve aanpak die lak heeft aan comprimering, is dat er steeds minder bekende terminologie, individuen en gebeurtenissen die in de citaten opduiken nadere uitleg vergen die door de lengte van de citaten niet in de tekst zelf kan worden geleverd. Heel veel broodnodige verduidelijkingen van de citaten (specifieke termen, individuen) worden naar de eindnoten geëvacueerd. De lezer wordt hierdoor voor een tweede

maal geremd, want je bent als lezer immers verplicht om regelmatig de eindnoten in het boek te consulteren wil je de geciteerde fragmenten inzichtelijk maken. De uitgesponnen neerslag van de bronfragmenten maakt het ook niet altijd even duidelijk of het om een commentaar van de auteur gaat, of dat de bron nog verder wordt geparafraseerd. Soms ontstaat zelfs de indruk dat het archaische taalgebruik van de jaren twintig de schrijfstijl van de auteur heeft getekend: in de rand van de lange citaten durven wel eens heel wollige of gekunstelde zinnen op te duiken. Het besluit is daarentegen opmerkelijk helderder en weet in een kort bestek een aantal krachtlijnen (het elitedenken binnen het Ruusbroecgenootschap en het constructieve karakter van een essentialistisch nationalisme) te bundelen. Maar nogmaals, het valt te betwijfelen of daaraan zoveel wijdlopijge tekst moet voorafgaan.

Rajesh Heynickx